

Державна архівна служба України
Український інститут національної пам'яті
Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського Національної академії наук України
Державний центр збереження документів НАФ

Архіви України

Науково-практичний журнал
видається з 1947 р.

№ 5–6 (299), 2015
вересень – грудень

Київ, 2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Тетяна БАРАНОВА (головний редактор),
Анджей БЕРНАТ (Республіка Польща), Ігор БОНДАРЧУК,
Валерій ВАСИЛЬЄВ, Тетяна ЄМЕЛЬЯНОВА, Іван КІСІЛЬ,
Рамоюс КРАУЛІС (Литовська Республіка), Наталія МАКОВСЬКА,
Ольга МУЗИЧУК, Костянтин НОВОХАТСЬКИЙ, Георгій ПАПАКІН,
Валентина ПІСКУН, Руслан ПИРІГ, Юлія ПРИЛЕПШЕВА,
Світлана СЕЛЬЧЕНКОВА, Ярослав ФЕДОРУК,
Тарас ЧУХЛІБ, Микола ЩЕРБАК

Редакція не завжди поділяє точку зору авторів публікацій
та не несе відповідальності
за достовірність наведених ними даних

“Архіви України” on-line:

<http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/>

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Au/index.html

“Архіви України”, № 5–6, 2015. Науково-практичний журнал.
Видається з 1947 р.

Свідоцтво про реєстрацію: КВ 18783-7583ПР від 28.03.2012

Журнал “Архіви України” включений до Переліку
наукових фахових видань України
(наказ Міністерства освіти і науки України № 793 від 4 липня 2014 року)

- © Державна архівна служба України, 2015
- © Український інститут національної пам’яті, 2015
- © Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України, 2015
- © Державний центр збереження документів НАФ, 2015

З М І С Т

Статті та повідомлення

<i>Калакура Я. С.</i> Стиль роботи архівістів: контекст менеджменту	7
<i>Кісіль І. М.</i> Привілей на магдебурзьке право Полтаві 1752 р. (до питання про автономію міської громади)	23
<i>Палієнко М. Г.</i> Історичні традиції та сучасні тенденції розвитку європейської і американської моделей архівної освіти	35
<i>Кручиніна Т. Г., Чернятинська Ю. Г.</i> Створення архівних колекцій веб-сайтів у межах ініціативного документування в Центральному державному електронному архіві України	61
<i>Николаєва Т. О.</i> Діяльність “Української національної єдності у Франції” у 1930–1970 рр. (за документами Центрального державного архіву зарубіжної україніки)	68
<i>Петришак Б. І.</i> Родина Гобелів (Гебелів) в інтелектуальному середовищі Львова періоду пізнього середньовіччя	76
<i>Маковська Н. В.</i> Наближення пам’яті (нотатки про Міжнародну конференцію “Голокост на території СРСР в архівних документах”) ...	86

З історії архівів та архівних зібрань

<i>Кравченко М. В.</i> Реорганізація архіву давніх актів міста Львова у 1939–1941 рр.: нарис інституційної історії	94
---	----

Огляди джерел та документальні нариси

<i>Антоненко В. В.</i> Документи ЦДАГО України про діяльність українських громадських організацій в еміграції (за матеріалами колекції документів “Український музей у Празі”)	109
<i>Дубовик С. О.</i> Особовий фонд українського театрального режисера Володимира Грипича у ЦДАМЛМ України	121
<i>Касян Л. Г.</i> Академік Дмитро Яворницький в аудіовізуальних документах XX ст. (до 160-річчя від дня народження)	129
<i>Лях Г. В.</i> Документальні комплекси архівного та реєстраційного відділень подільської духовної консисторії (1795–1922 рр.): ступінь збереженості та інформаційний потенціал	145
<i>Сімперович В. М.</i> Бойові дії на території України в 1943–1944 рр. у вітчизняних документальних публікаціях	153
<i>Шаповал А. І., Булгаков Ю. В.</i> Архів академіка П. Т. Тронька в Інституті архівознавства НБУВ: формування та склад	166

Публікація архівних документів

<i>Кислівська К. О.</i> Діяльність Т. Г. Лубенця на посаді директора народних училищ Київської губернії у документах ЦДІАК України (1901–1912 рр.)	182
--	-----

<i>Музичко О. Є.</i> Співпраця одеських істориків із членами Петербурзької академії наук у світлі епістолярних джерел (кінець ХІХ – початок ХХ ст.)	192
---	-----

Генеалогічні дослідження

<i>Камінський В. Я.</i> Походження і герби роду Третерів (за документами ЦДІАЛ України)	212
<i>Клименко Т. А.</i> Сімейні та архівні документи як джерельна база генеалогічного дослідження козацького роду Вакка	223
<i>Кузьміна І. В.</i> Українська гілка роду Штейнгелів	228
<i>Томазов В. В.</i> Одеські Родоканакі: історико-генеалогічна розвідка	250
<i>Чиркова М. Ю., Коротенко В. В.</i> Матеріали генеалогічного характеру в Державному архіві Полтавської області	267

Архівна справа за кордоном

<i>Білоусова Л. Г.</i> Національний архів Японії: погляд зблизка	278
--	-----

Інформація і рецензії

<i>Власенко С. І.</i> До 70-річчя заснування Організації Об'єднаних Націй (виставка документів Національного архівного фонду, 23 жовтня 2015 року, м. Київ)	287
<i>Булгакова А. В.</i> Заснування архівного фонду українського кінорежисера та сценариста Володимира Денисенка (3 листопада 2015 року, м. Київ)	297
<i>Майстренко А. А.</i> Всеукраїнська наукова конференція “Шістнадцяті джерелознавчі читання” (24 листопада 2015 року, м. Київ)	303
<i>Гаранін О. Я., Ковтанюк Ю. С.</i> Міжнародна науково-практична конференція “Теоретичні і практичні проблеми документознавства та архівознавства: ретроспектива і сучасність” (2–3 грудня 2015 р., м. Мінськ)	305

УДК [929.52:930.253](477.53)

М. Ю. ЧИРКОВА, В. В. КОРОТЕНКО*

**МАТЕРІАЛИ ГЕНЕАЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ
В ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Подано короткий огляд документів генеалогічного характеру, що збереглися у Державному архіві Полтавської області. Детально схарактеризовані метричні книги та актові записи, як ті, що нещодавно передані органами реєстрації актів громадянського стану після закінчення 75-річного терміну зберігання, так і ті, які відклалися у фондах релігійних установ дореволюційного періоду. Особливу увагу приділено причинам втрати документів дореволюційного та довоєнного періодів, серед яких вказані не тільки соціальні катаклізми та військові дії 1917–1920 років, тимчасова окупація області у 1941–1943 роках, але й деякі методи радянської архівної політики.

Ключові слова: метричні книги; актові записи; документи генеалогічного характеру; Державний архів Полтавської області.

Іспанський вчений і письменник М. Унамуно стверджував, що ми живемо в пам'яті та завдяки їй, а наше духовне життя зрештою є не що інше, як прагнення пам'яті ствердити, створити надію, спроба нашого минулого породити сучасне. З розпадом “комуністичної імперії” наше суспільство перейшло від нігілістичної безпам'ятної епохи до нової, названої французьким істориком і соціологом П. Нора “всесвітнім торжеством пам'яті”. Вона характеризується розвитком таких напрямів у науці, як локальна та родинна історія, масовим захопленням генеалогічними дослідженнями, святкуванням різноманітних ювілейних дат та ін. Невпевненість у завтрашньому дні, викликана не тільки відмовою від ідеї побудови “світлого майбутнього” на руїнах минулого, але й розумінням дискретності історичного часу, тобто відсутністю лінійного зв'язку між минулим, сучасним та майбутнім стала причиною культу сьогодення. А для того, щоб якнайдовше затримати це мінливе швидкоплинне сучасне, необхідно знайти зв'язок з минулим і таким чином легітимізувати його.

І хоча упродовж 75 років могутність радянського державного апарату була направлена на вилучення з суспільної свідомості позитивних спогадів про “непролетарську” епоху й життя народу в цей період, однак

* *Чиркова Марина Юріївна* – викладач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка, магістр державного управління.

Коротенко Володимир Васильович – головний спеціаліст відділу інформації та використання документів Державного архіву Полтавської області.

демократичні перетворення кінця 80-х – початку 90-х років спричинили появу інтересу в колишніх “хомо советікус” до історії своєї країни, свого народу, і, перш за все, до своєї родини. Адже саме в родині формується самосвідомість особистості, відбувається її первинна соціалізація, тобто засвоєння системи норм і цінностей сучасного суспільства, ідентифікація себе в ньому. Пам’ять про своїх предків у вигляді збереження сімейних переказів і сімейних реліквій, побудови генеалогічного дерева так само важлива для існування міцної родини, як вивчення історії, збереження традицій та піклування про пам’ятки культури для зміцнення єдності нації.

У транзитивних суспільствах з високим рівнем соціальної напруги архіви, як один з основних інститутів соціальної пам’яті, повинні стати тим хитким місточком між минулим, сучасним і майбутнім, де кожен зможе дізнатися про життя своїх предків, історію свого роду, віднайти втрачену ідентичність. Від наповненості, багатства архівних фондів залежить, чи зможуть архіви виконати цю місію. У зв’язку з нерозвиненістю вивчення генеалогії у радянський період практично відсутні публікації з характеристикою генеалогічних джерел українських архівів і Державного архіву Полтавської області (далі – Держархів Полтавської обл.) зокрема. Початок демократичних процесів наприкінці 80-х – початку 90-х років, а потім і відновлення української незалежності викликали сплеск суспільного зацікавлення не тільки історією країни, населеного пункту, але й власною родиною. Саме з цього часу почала невпинно зростати популярність генеалогічних досліджень і затребуваність архівних документів генеалогічного характеру. Відсутність у виданих у радянський період путівниках відомостей про джерела Держархіву Полтавської обл., за якими можна дослідити родовід, викликала необхідність публікації полтавськими архівістами на початку нового тисячоліття коротких переліків і оглядів генеалогічних матеріалів (метричних книг та сповідних відомостей) як у місцевих (Полтавські єпархіальні відомості)¹, так і закордонних (Известия Русского генеалогического общества) виданнях². Але ці публікації довідкового характеру не мали на меті з’ясувати причини втрати документів, неповноту фондів Держархіву Полтавської обл. і можливих шляхів генеалогічних пошуків в інших українських або закордонних архівосховищах. Отже, спробуємо у нашому короткому дослідженні встановити масштаб та причини втрати архівів Полтавщини дореволюційного й довоєнного періодів, зокрема, безповоротно втраченого масиву документів генеалогічного характеру, й коротко схарактеризувати ту незначну кількість матеріалів, що збереглися.

Датою заснування Державного архіву Полтавської області вважають 9 серпня 1918 року. Саме тоді група прогресивної місцевої інтелігенції заснувала у музеї губерньського земства Центральний історичний

архів Полтавщини. Згодом назва архіву і його підпорядкованість неодноразово змінювались: з 4 серпня 1922 року – Губернський історичний архів, із жовтня 1925 року – історичний архів при Полтавському округовому архівному управлінні, з червня 1926 року – Полтавський крайовий історичний архів, з 1 березня 1932 року – Полтавський державний історичний архів, з вересня 1937 року – Полтавський обласний історичний архів, з 29 березня 1941 року – Державний архів Полтавської області, з 4 жовтня 1958 року – Полтавський обласний державний архів, з 7 серпня 1980 року – Державний архів Полтавської області. Крім того, ще у двох містах Полтавської області – Лубнах (з 1918 р.) та Кременчуці (з 1920 р.) існували великі архівосховища, що мали в 1941 р. статус філіалів обласного архіву й були ліквідовані у вересні 1945 р. унаслідок втрати основної частини документів у роки Другої світової війни.

Слід відзначити, що у 1903–1919 роках діяла Полтавська вчена архівна комісія, члени якої не лише обстежили стан, але й видали опис з короткою характеристикою всіх відомчих (адже у Російській імперії існувала тільки відомча система зберігання ретроспективних документів) архівів державних, громадських та релігійних установ Полтавської губернії³. Завдяки цьому опису, а також публікаціям у “Трудах Полтавской ученой архивной комиссии” нині можна скласти уявлення про те, який величезний комплекс документів не зберігся через соціальні потрясіння та військові дії, що відбувалися в Україні упродовж ХХ ст.

Руйнування архівів почалося під час громадянської війни представниками всіх влад та угруповань. Крім того, траплялися випадки використання радянськими установами дореволюційних фондів для канцелярських потреб або навіть обклеювання вікон і розпалювання печей.

У мирний час хижацьке знищення архівів тривало. Функціонування радянської бюрократичної системи потребувало великої кількості паперу, однак існували труднощі з сировиною для його виробництва. 7 лютого 1920 р. Всеукрревком видав постанову, згідно з якою визначення порядку використання архівів для потреб паперової промисловості покладалося на спеціально створену для цього Особливу Всеукраїнську архівну комісію (ОВАК). У всіх губернських містах організовувались комісії з вилучення та утилізації непотрібних архівних матеріалів, підвідомчі ОВАК. До їхніх функцій належали: нагляд за своєчасним і точним виділенням із всіх архівів документів, що підлягають зберіганню (мають практичну та наукову цінність); відбір та передача до Головпаперу (головне управління державними підприємствами паперової промисловості) архівних матеріалів, які не мають ділової та наукової цінності.

Полтавська губернська комісія у справі вилучення з використання непотрібних архівних матеріалів (Губархів) почала свою діяльність

8 серпня 1920 року. Вже на першому засіданні комісія вирішила передати до відділу утилізації архіви контрольної та казенної палат, поштово-телеграфного відомства, банківських установ, кооперативів і кооперативних об'єднань. З одного боку, Губархів мав якнайбільше матеріалів передати у відділ утилізації, з іншого боку – сприяти збереженню цінних історичних документів. З 600 тис. пудів архівного матеріалу, що перебували на зберіганні, Губархів у вересні 1920 р. планував утилізувати 400 тис. пудів. Очевидно, прогнозована кількість непотрібних архівних матеріалів виявилася завищеною, бо вже в січні 1921 р. Полтавський відділ утилізації розраховував утилізувати лише 160 тис. пудів. Слід відзначити, що штат відділу утилізації нараховував до 300 співробітників, а Губархіву – лише 25.

У своїй роботі співробітники архівної комісії керувалися тимчасовою інструкцією “Про порядок вилучення ділових, наукових і непотрібних архівів”, згідно з якою архіви Державної скарбниці, Контрольної палати, банківської системи, нотаріату, поліцейських управлінь та деяких інших дореволюційних установ і підприємств як такі, що не мають значної наукової цінності, підлягали переробці. Навіть завідувач Центральним історичним архівом Полтавщини І. Рибаків вважав, що документи контрольної палати, 36-го піхотного Орловського і 33-го Єлецького полків, кадетського корпусу, інституту шляхетних панянок, реального училища, гімназій, духовної та вчительської семінарії, інших установ й організацій мають дуже незначну наукову цінність.

Полтавська архівна комісія припинила свою діяльність 5 листопада 1921 року. Нею було передано до відділу утилізації в 1920 році 16 659 пудів паперу, а в 1921 році – 12 378 пудів. Нині проблематично встановити, чи дійсно всі ці документи не мали наукової та практичної цінності. Однак можна порівняти деякі результати: так, із 8 серпня до 1 грудня 1920 року було відправлено на переробку 12253 пуда, а на зберігання до Центрального історичного архіву Полтавщини – 600 пудів. У листопаді 1922 року Раднарком УСРР прийняв постанову про охорону архівів, значення яких радянська влада врешті усвідомила⁴. Таким чином, масштабна утилізація архівних фондів дореволюційного періоду практично припинилася, тривала їх концентрація в державних архівосховищах, почалися науково-технічне опрацювання та використання.

Непоправних збитків архівні установи області зазнали в роки Другої світової війни, бо лише незначну частину їхніх скарбів (108, 5 тис. од. зб.) вдалося евакуювати до м. Балашов Саратовської області, потім – до м. Шадринськ Курганської області. Основний масив евакуйованих архівів складала фонди ліквідованих під час змін адміністративно-територіального устрою органів влади й державного управління за 1919–1930 роки, а також документи жандармерії, поліції та губер-

наторів. Унаслідок відсутності своєчасних директив Архівного управління НКВС УРСР та переліку документів, що підлягають евакуації, на окупованій території залишилась не тільки основна частина фондів “епохи феодалізму”, але й документи райвиконкомів, сільрад та інших радянських установ⁵. Екстремальні умови евакуації спричинили часткову втрату архівних документів, порушення структури науково-довідкового апарату архіву, в подальшому – потрапляння після реевакуації в інші архіви.

Фонди, що залишилися на тимчасово окупованих територіях, частково були розграбовані й вивезені окупантами. Основний масив документів, які зберігалися в Полтаві в трьох будівлях – архіву, краєзнавчого музею (де зберігалася найбільша кількість документів), облвиконкому (всього 1 572 795 од. зб. і 40 тис. книг науково-довідкової бібліотеки), Кременчуці (467 636 од. зб.) й Лубнах (672 430 од. зб.), включений до списків воєнних втрат архівів⁶. Усього під час німецької окупації Полтавської області втрачено 2 712 861 од. зб. архівних документів.

Зрозуміло, що серед втрачених під час Другої світової війни переважали документи управлінського характеру. Проте з частково збереженого науково-довідкового апарату довоєнного періоду можна дізнатися, що до 1941 року в державних архівах Полтавщини зберігалися документи близько 50 релігійних установ, з яких нині втраченими вважаються такі фонди:

- ф. 259. Полтавська єпархіальна рада. 1902–1921 рр.;
- ф. 736. Постійна нарада при єпископі на Полтавщині. 1896–1921 рр.;
- ф. 1654. Постійне єпархіальне піклування про бідних духовного стану. 1827–1907 рр.;
- ф. 2746. Алексопольське духовне правління. 1785–1797 рр.;
- ф. 2747. Зіньківське духовне правління. 1789–1844 рр.;
- ф. 1865. Кобеляцьке духовне правління. 1778–1783 рр.;
- ф. 2755. Козельщинське духовне правління. 1789–1845 рр.;
- ф. 2756. Київське духовне правління. 1771 рр.;
- ф. 2749. Полтавське духовне правління. 1760–1849 рр.;
- ф. 2745. Документи митрополита Київського й Галицького. 1720–1780 рр.;
- ф. 2748. Київська духовна консисторія. 1741–1802 рр.;
- ф. 2758. Переяславська духовна консисторія. 1739–1802 рр.;
- ф. 2750. Чернігівська духовна консисторія. 1701–1800 рр.;
- ф. 2751. Новоросійська духовна консисторія. 1798–1804 рр.;
- ф. 1621. Полтавська духовна семінарія. 1887–1919 рр.

Наявність фондів установ інших регіонів пояснюється тим, що територія Полтавщини входила до їх складу. У Держархіві Полтавської обл. відкриті документи про діяльність релігійних установ у межах

Полтавської губернії. Наприклад, до опису Чернігівської духовної консисторії внесені справи, що стосуються релігійного життя Гадяцького, Глинського, Зіньківського, Прилуцького повітів⁷. Можна лише здогадуватися, скільки метричних книг, клірових та сповідних відомостей утрачено безповоротно.

Однак слід зазначити, що обмеженість у часі, трудових та матеріальних ресурсах, а також погана організація евакуації та реєвакуації архівних матеріалів призвели до того, що деяка частина архівних фондів і колекцій не повернулася до архівів за попереднім місцем зберігання. Зокрема, низка архівних фондів і колекцій документів, котрі за територіальною належністю, принципом походження фондів належали до 1941 року до Держархіву Полтавської обл., нині знаходяться в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (ЦДАК України). Серед них можна назвати фонди Полтавської городової ратуші (ф. 1566), Полтавського міського суду (ф. 1726), Кременчуцького міського магістрату (ф. 955), особовий фонд відомого полтавського краєзнавця, історика, члена Полтавської вченої архівної комісії І. Ф. Павловського (ф. 267) та ін.⁸.

Як свідчать облікові документи, частина архівних фондів Держархіву Полтавської обл. у серпні 1943 року була відправлена до Крайового управління архівами, бібліотеками та музеями при рейхскомісарі України, звідки разом з документами Київського центрального державного архіву давніх актів (КЦДАДА) вивезена окупантами до м. Кам'янець-Подільський. У Кам'янець-Подільському архіві вони пролежали до 1946 року, коли були повернені до Києва, бо за обліковими документами вже значилися у складі КЦДАДА. Також не вивчені шляхи міграції метричних книг з фонду Полтавської духовної консисторії, частина яких також зберігається у ЦДАК України (ф. 224)⁹.

Після визволення Полтави у вересні 1943 року виявилось, що з більш ніж півтора мільйонного фонду обласного архіву, який залишався в окупованому місті, вціліла всього 381 од. зб. Документи Держархіву Полтавської обл., що знаходилися в Шадринську, були реєвакуйовані в січні 1945 року¹⁰.

На сьогодні в Держархіві Полтавської обл. збереглося вкрай мало документів дореволюційного періоду не тільки через їхні втрати під час Другої світової війни. Високий рівень централізації радянської архівної системи, в тому числі її українського сегмента, є однією з причин збідніння джерельної бази з історії Полтавщини до 1945 року. Про це свідчать списки передачі у 1937–1938 роках тоді ще Полтавським обласним історичним архівом до Центрального архіву революції та Всеукраїнського військово-історичного архіву 159 і 170 архівних фондів відповідно¹¹. Наприклад, серед них значились фонди, які зберігаються нині у центральних українських архівах: у ЦДАК України –

Полтавського губернського жандармського управління та помічників його начальника у повітах губернії (ф. 320 та ін.), Полтавської полкової канцелярії (ф. 94); у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України – Полтавського губернського громадського комітету (ф. 996), Полтавської губернської земельної комісії Міністерства земельних справ Української держави (ф. 999), Полтавської губернської контори Державного хлібного бюро при Міністерстві праці Української держави (ф. 1011), волосних та повітових органів влади та ін. Зберігання вказаних фондів у центральних архівах є порушенням визначальних принципів архівної справи: походження та нерозривності фондів, адже, наприклад, фонди Кременчуцького міського магістрату є і в Держархіві Полтавської обл. (ф. 793), і в ЦДІАК України (ф. 955), а Полтавської волосної народної управи – у Держархіві Полтавської обл. (ф. 1068) і ЦДАВО України (ф. 294). Чинна в Україні система державних архівних установ створена за принципом субсидіарності, тобто в архівах відповідного рівня повинні зберігатися документи організацій, підприємств, установ такого ж рівня підпорядкування. Тому у центральних архівах не місце, наприклад, фондам волосних та повітових органів влади, документи яких могли б стати підставою для написання історії різних населених пунктів Полтавщини і багатьох полтавських родів, якби були більш досяжними для місцевих істориків, краєзнавців, генеалогів.

Найбільш цінний з генеалогічного погляду фонд Пирятинського духовного правління (ф. 801) надійшов до Держархіву Полтавської обл. уже після війни. Крім того, деяка кількість генеалогічної інформації відклалася в фондах Полтавської духовної консисторії (ф. 706) й колекції документів православних церков Полтавської губернії (ф. 1011, оп. 1).

У фонді Пирятинського духовного правління, що зберігся частково, є досить велика (порівняно з іншими фондами архіву) кількість документів генеалогічного характеру – всього 318 метричних книг і близько 1400 справ сповідних розписів церков Пирятинського та частини Лохвицького повітів Полтавської губернії за 1758–1857 рр. Це здебільшого документи церков окремих населених пунктів Полтавської губернії, котрі входять нині до складу Гребінківського, Пирятинського, Чорнухинського районів Полтавської області, а також до складу Яготинського району Київської області, деяких районів Черкаської та Чернігівської областей.

Фонд 706 – це скоріше не фонд консисторії, а нечисельні вцілілі розрізнені документи релігійних установ, серед яких є метричні книги та сповідні відомості деяких православних церков Золотоніського, Костянтиноградського, Кременчуцького й Переяславського повітів за 1799–1917 рр. Хоча ці документи стосуються здебільшого населених

пунктів, що тепер входять до складу Київської, Харківської та Черкаської областей, проте саме така інформація є найбільш цінною для нащадків полтавчан, які переселилися в іншу місцевість.

До 2002 року в фонді № 1011 (православні церкви Полтавської губернії) зберігалася порівняно невелика кількість метричних книг та сповідних відомостей церков деяких населених пунктів губернії за XVIII–XX ст. Однак у зв'язку з закінченням терміну зберігання документів, міські та районні відділи реєстрації актів цивільного стану у 2002 році почали передавати до Держархіву Полтавської обл. метричні книги православних церков Полтавської губернії. Нині всі відділи РАЦС Полтавської області передали на державне зберігання до фонду “Православні церкви Полтавської губернії” (ф. 1011) всі наявні метричні книги населених пунктів, котрі входять до складу Гадяцького, Глобинського, Гребінківського, Зіньківського, Кобеляцького, Козельщинського, Котелевського, Кременчуцького, Лохвицького, Лубенського, Оржицького, Пирятинського, Семенівського, Хорольського, Чорнухинського районів, а також м. Полтави. У фонді 1011 нараховується 2553 метричні книги православних церков Полтавської, частково Херсонської та Харківської губерній за 1722–1922 рр. Документи фонду 1011 є найбільш цінною частиною архівного зібрання Полтавщини генеалогічного характеру. Перевірити інформацію про наявність метричних книг церков окремих населених пунктів можна за довідником “Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України”¹².

На жаль, не збереглися матеріали Всеросійського перепису населення 1897 року у Полтавській губернії, також практично повністю втрачені матеріали ревізій. У фонді Полтавської казенної палати (ф. 370) є неповні ревізькі реєстри дев'яти сіл Переяславського повіту за 1850 рік.

Документи генеалогічного характеру можна знайти в особових фондах, у першу чергу, у фонді відомої полтавської меценатки, дослідниці старожитностей Катерини Миколаївни Скаржинської (ф. 222). Вона зібрала багату колекцію документів, що стосуються генеалогії двох десятків полтавських дворянських родів, а також розрізаних ревізьких реєстрів та подвірних описів ряду населених пунктів Полтавської губернії. Найбільш цікавим документом серед них є досить велика за обсягом “Ревизская сказка местечка Опошни” (1835 р.).

Наступну групу архівів генеалогічного характеру складають фонди губернського та повітових рекрутських присутствій (ф. 976–988), у яких зберігається близько 1 тис. справ за 1818–1873 рр. Слід відзначити, що працювати з документами присутствій досить важко у зв'язку з відсутністю в багатьох випадках алфавітних покажчиків. У фондах волосних правлінь (ф. 776, 829–834, 1008 и 1059) є списки мешкан-

ців деяких сіл. Списки землевласників, картки обліку земель станом на 1911 рік як дворян, так і селян, можна знайти у фондах Гадяцької, Лохвицької та Пирятинської земських повітових управ (ф. 649, 612 и 828), а невелику кількість розрізнених матеріалів – у фонді Полтавської межевої палати (ф. 370).

Комплекс особових справ чиновників Полтавської губернії відклався у фондах Полтавського губернського правління (ф. 80), канцелярії Полтавського цивільного губернатора (ф. 83), Полтавської губернської тюремної інспекції (ф. 319), Полтавського й Лубенського окружних судів (фф. 540, 776) та ін.

У фонді Полтавського дворянського депутатського зібрання (ф. 379) не збереглося жодної справи про дворянство. У ньому є видані у 1898–1904 рр. “Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии” та додатки до нього (перевидані в опрацьованому вигляді у 2013 році¹³), а також видані у 1913 и 1916 рр. списки потомствених дворян губернії. Досить цікавими, хоча й не надто інформативними є фонди Розпорядчого бюро у справі про розшук спадку гетьмана Полуботка (ф. 535) та Товариства осіб, записаних до родовідних книг Полтавської губернії (ф. 1001). Інформацію про полтавських дворян можна частково відновити за документами Російського державного історичного архіву (м. Санкт-Петербург), у якому зберігаються справи про дворянство (ф. 1343, Департамент Герольдії).

Науково-довідкова бібліотека Держархіву Полтавської обл. зберігає “Памятные книжки” та “Адрес-календари” Полтавської губернії за окремі роки, “Полтавские епархиальные ведомости” за 1863–1917 рр., клірові книги Полтавської єпархії (1890, 1902 и 1912 рр.), “Труды Полтавской ученой архивной комиссии” (випуски 1–15, 1905–1917 рр.), “Труды Полтавского церковного историко-археологического комитета” (випуски 1–3, 1908–1912 рр.), “Материалы к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса” (випуски 4–13, 1907–1916 рр.) та ін. Зокрема, часопис “Полтавские епархиальные ведомости” має особливу цінність як джерело для вивчення генеалогії священнослужителів – тут розміщено інформацію про призначення, переміщення, нагородження, списки учнів духовних навчальних закладів, некрологи та біографії священників та ін.

Через брак вільних площ в архівосховищах, а також багаторічну традицію відомчого зберігання напередодні Другої світової війни в полтавському архіві та його філіалах зберігалось обмаль документів генеалогічного характеру радянського періоду. Наприклад, зовсім були відсутні книги записів актів громадянського стану, матеріали переписів населення. Останнім часом у зв'язку з закінченням 75-річного терміну зберігання до Держархіву Полтавської обл. прийняті практично всі книги записів актів громадянського стану населених пунктів, що

входять нині до складу більшості районів Полтавської області, до 1938 року включно. Комплектність різна – від одної – двох і до кількох десятків справ. У фондах органів влади різного рівня зберігаються списки виборців та позбавлених виборчих прав у 1920-і роки (у Полтавській та Лубенській округах, місті Кременчуці), списки розкуркулених у деяких районах Полтавської округи (1930 р.), а також справи про службу співробітників окружних судів, окружних та губерньського виконкомів. Однак ці види документів збереглися частково.

Отже, за результатами дослідження документів і матеріалів Держархіву Полтавської обл. можна зробити висновок про нерівномірність збереженості генеалогічної інформації як за часовим, так і просторовим вимірами. У зв'язку з цим успішність генеалогічного пошуку залежить від того, за яким населеним пунктом і за який період він проводиться. Також можна констатувати, що значні лакуни в архівній спадщині Полтавщини виникли не тільки внаслідок військових лихоліть, але й через недоліки радянської архівної політики. Для оптимізації умов генеалогічних (історичних, краєзнавчих, культурологічних та ін.) досліджень у Держархіві Полтавської обл. необхідне об'єднання (повернення) розпорошених фондів або хоча б створення міжархівних довідників про місця їх зберігання та склад документів.

¹ *Коротенко В. В.* Генеалогічні матеріали у фонді Полтавської духовної консисторії (Державний архів Полтавської області). Географічний покажчик (ф. 706, оп. 2, 3, 4, 5) // Полтавські єпархіальні відомості. – 2002. – № 8. – С. 87–98; *Коротенко В. В.* Генеалогічні матеріали у фонді Пирятинського духовного правління (Державний архів Полтавської області). Географічний покажчик (ф. 801, оп. 1, 2) // Там само. – 2003. – № 9. – С. 136–156;

Донских В. С., Корицький О. М., Коротенко В. В. Каталог метричних книг православних церков, що зберігаються у Державному архіві Полтавської області // Там само. – 2005–2006. – № 11–12. – С. 196–228; *Донских В. С., Корицький О. М., Коротенко В. В.* Каталог метричних книг православних церков, що зберігаються у Державному архіві Полтавської області (продовження) // Там само. – 2010–2011. – № 13–14. – С. 156–198.

² *Коротенко В. В.* Генеалогические материалы в Государственном архиве Полтавской области (Украина) // Известия Русского генеалогического общества. – Вып. 11. – Спб., 2000. – С. 62–71.

³ *Павловский И. Ф.* Описание архивов Полтавской губернии. – Полтава, 1915. – 62 с.

⁴ *Чиркова М. Ю.* Утилізація архівів як засіб боротьби з паперовою кризою в 20-х роках (на прикладі Полтавщини) // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава : “Полтава”, 1998. – С. 40–52.

⁵ *Рямова О.* Відділ зберігання, обліку та довідкового апарату Державного архіву Полтавської області // Архіви і документальна спадщина Полтавщини: минуле, сучасне, перспективи (1903–2003). Архівний збірник на посвяту 100-річчя Полтавської вченої архівної комісії. – Полтава : АСМІ, 2003. – С. 50–61.

⁶ Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. Кн. 1: Архівні фонди України, втрачені в період Другої світової війни [Електронний ресурс] / Держкомархів України, УНДІАСД; редкол. тому: Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, К. Є. Новохатський, Г. В. Папакін; упоряд. : К. І. Клімова (кер. проекту), Н. П. Московченко, Н. П. Павловська. – Київ, 2007. – С. 649, 833–834.

⁷ Яненко З. П. Проблеми втрат першоджерел з історії християнства на Полтавщині // 2000-ліття християнства – славна віха в історії людства : Матеріали наукових читань, 4 січня 2000 р. – Полтава : АСМІ, 2000. – С. 59–62.

⁸ Мокляк В. Джерела до історії Полтавського полку (середина XVII – кінець XVIII ст.) // Архівний збірник до 80-річчя Державного архіву Полтавської області. – Полтава : “Полтава”, 1998. – С. 212, 217.

⁹ Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. Кн. 1: Архівні фонди України, втрачені в період Другої світової війни [Електронний ресурс] / Держкомархів України, УНДІАСД; редкол. тому: Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, К. Є. Новохатський, Г. В. Папакін; упоряд. : К. І. Клімова (кер. проекту), Н. П. Московченко, Н. П. Павловська. – Київ, 2007. – С. 17, 24–25.

¹⁰ Рямова О. Відділ зберігання, обліку та довідкового апарату Державного архіву Полтавської області // Архіви і документальна спадщина Полтавщини: минуле, сучасне, перспективи (1903–2003). Архівний збірник на посвяту 100-річчя Полтавської вченої архівної комісії. – Полтава : АСМІ, 2003. – С. 54.

¹¹ Держархів Полтавської області, ф. р – 1505, оп. 1, спр. 51, 65.

¹² Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархів. довідник: Т. 4: Метричні книги у фондах державних архівів Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Одеської та Полтавської областей / Укрдержархів, Укр. наук.-досл. ін.-т архів. справи та документознавства; упоряд.: В. Бондарчук, Г. Волкотруб, С. Зворський. – Київ, 2012. – С. 522–733.

¹³ Список дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу Полтавской губернии за 1802–1907 годы / Ред. А. А. Шумков. Сост.: В. В. Коротенко, И. Г. Рыхлис, М. Ю. Чиркова, А. И. Якименко. – М. : “Старая Басманная”, 2013. – 668 с.

A brief review of documents of genealogical nature, preserved in the State Archives of Poltava Region is presented in the article. The author determines the metrical books and civil state registers like the ones that recently passed by the civil registration after the 75-year shelf life, and those deposited funds in the religious institutions of pre-revolutionary period. Particular attention is paid to the causes of loss of documents of pre-revolutionary and prewar periods, including not only social upheavals and military actions of 1917–1920, the temporary occupation of the area in 1941–1943, but some methods of Soviet archival policy.

Key words: the metrical books; civil state registers; the documents of genealogical nature; the State Archives of Poltava Region.